Lech Wyszczelski

KIM BYLI DĄBROWSZCZACY (SKŁAD SOCJALNY, OBLICZE POLITYCZNE)

Dnia 17 VII 1936 r. w Maroku, hiszpańskiej prowincji zamorskiej, wybuchł reakcyjny pucz wojskowy skierowany przeciwko wybranemu w legalnych wyborach rządowi utworzonemu przez partie polityczne zgrupowane we froncie ludowym. Był to sygnał do rozpoczęcia rebelii także w metropolii. Ogniska buntu szybko ogarnęły całe terytorium Hiszpanii. Jednak zdecydowane wystąpienie klasy robotniczej, zmobilizowanej przez apele Komunistycznej Partii Hiszpanii, unicestwiło plany rebeliantów zmierzające do błyskawicznego przejęcia władzy. W Hiszpanii rozpoczęła się krwawa wojna domowa, która z czasem przekształciła się w wojnę narodowo-rewolucyjną.

Gdy zawiodły plany hiszpańskich rebeliantów na szybkie przejęcie władzy, ich pozycja z każdym dniem stawała się coraz trudniejsza. Znaleźli oni jednak wypróbowanych sojuszników, tych, którzy udzielali im wydatnej pomocy w planach przygotowania puczu. Sojusznikami tymi byli Mussolini i Hitler, szefowie faszystowskich rządów Włoch i Niemiec. Dzięki ich pomocy, zwłaszcza obejmującej zaopatrzenie w środki transportu oraz sprzęt wojskowy, udało się hiszpańskim rebeliantom nie tylko przetrwać kryzys, jaki nastąpił po załamaniu się ich planów błyskawicznego przejęcia władzy, ale przystąpić do planowych działań bojowych.

Z czasem Mussolini i Hitler udzielanej hiszpańskim rebeliantom pomocy nie ograniczali do zaopatrywania ich w materiały wojenne, ale przystąpili także do wysyłania znacznych kontyngentów wojskowych, zamaskowanych — jak w przypadku Włoch — pod nazwą „ochotniczych" dywizji czy później „ochotniczego" korpusu.

Kiedy międzynarodowy faszyzm, nie reagując na potępienie światowej opinii publicznej, w sposób jawny wspomagał wojska gen. Franco w celu obalenia w Hiszpanii ustroju republikańskiego, a zwłaszcza rządu kierowanego przez partie frontu ludowego, z pomocą walczącemu ludowi hiszpańskiemu pospieszyli ochotnicy z całego niemal świata. Reprezentowali oni 54 narody. Ochotnicy ci walczyli w składzie brygad międzynarodowych, z bronią w ręku manifestowali swe poparcie dla słusznej walki narodu hiszpańskiego o prawo do swobód obywatelskich, o prawo do ustroju republikańskiego.

Wśród około 40 tysięcy ochotników międzynarodowych, którzy przewinęli się przez szeregi brygad międzynarodowych w toku blisko 3 lata trwającej wojny, znajdowała się także ponad 5-tysięczna grupa Polaków, zwana potocznie dąbrowszczakami od imienia patrona polskiego batalionu, a następnie brygady — Jarosława Dąbrowskiego.

Autor niniejszej publikacji podejmuje próbę odp pytania kim byli dąbrowszczacy? Z jakich klas, warstw i grup społecznych się wywodzili? Jakie były ich przekonania polityczne? Jakie było ich przygotowanie wojskowe oraz jaka była ich struktura wieku?

* * *

W Hiszpanii w chwili wybuchu zbrojnej rebelii prawicowej znajdowała się pewna, trudna jednak jeszcze obecnie do ustalenia, liczba Polaków. Dostępne materiały źródłowe podają natomiast liczbę Polaków którzy opowiedzieli się po stronie republiki. Było ich 38[1]. Już jednak w sierpniu 1936 r. wśród pierwszych przybywających do Hiszpanii grup ochotników międzynarodowych znajdowali się także Polacy. Pierwszymi przybyłymi do Hiszpanii Polakami byli emigranci, którzy przed wybuchem wojny znajdowali się głównie na terenie Francji i Belgii. Cechą charakterystyczną pierwszych grup polskich ochotników było także to, że składały się one prawie wyłącznie z robotników, i to wywodzących się z wielkoprzemysłowej klasy robotniczej, zwłaszcza z ośrodków górniczych. Wśród pierwszych dąbrowszczaków przeważali komuniści należący przed wyjazdem do Hiszpanii do polskich grup językowych działających przy Komunistycznej Partii Francji. Resztę dąbrowszczaków stanowili natomiast sympatycy partii komunistycznej, a więc ludzie, którym nie była obca ideologia komunistyczna i którzy zdecydowali się na wyjazd do Hiszpanii pod wpływem agitacji prowadzonej przez komunistów Na uwagę zasługuje także i to, że pierwsi polscy dąbrowszczacy zaznajomieni byli z „rzemiosłem" wojskowym, mając odbytą zasadniczą służbę wojskową. Na przykład wśród pierwszej większej polskiej grupy plutonu cekaemów im. J. Dąbrowskiego, skupiającej 34 Polaków i 2 Węgrów wszyscy żołnierze mieli odbytą zasadniczą służbę wojskową, a kilku z nich miało nawet stopnie podoficerskie.

W miarę przybywania coraz liczniejszych grup polskich ochotników i powstawania w związku z tym nowych polskich pododdziałów zaczął ulegać zmianie zarówno skład socjalny, jak i oblicze polityczne dąbrowszczaków.

Już we wrześniu 1936 r. KPF przeszła do masowej akcji rekrutacyjnej ochotników pragnących walczyć w obronie Republiki Hiszpańskiej KPF odeszła od zasady wysyłania wyłącznie swych członków i sympatyków, werbując także członków innych partii i stronnictw politycznych, jak i bezpartyjnych.

W najnowszych opracowaniach dotyczących tego problemu podawana jest liczba określająca jedynie procentowy udział komunistów, którzy stanowić mieli 25%[2] całego przybyłego z Francji i Belgii stanu osobowego dąbrowszczaków. Jednak te przybliżone dane wydają się mało precyzyjne, ponieważ zestawienia statystyczne znajdujące się w Archiwum Międzynarodówki Komunistycznej w Moskwie, a opublikowane przez Romanę Toruńczyk[3], określają procentowy udział komunistów w składzie osobo-

[1] R. Toruńczyk, O składzie osobowym polskich ochotników w Hiszpanii republikańskiej w latach 1936—1939, „Z pola walki" 1965, nr 1, s. 183.
[2] Z pomocą republikańskiej Hiszpanii 1936—1939, Warszawą 1976, s. 290.
[3] R. Toruńczyk, op. cit., s. 183—187.

wym dąbrowszczaków na 41—53,7%, w zależności od wielkości badanej grupy. Jeśli się uwzględni duży procentowy udział w składzie osobowym dąbrowszczaków Polaków przybyłych z Francji i Belgii, można bez obawy popełnienia większego błędu przyjąć, że wśród nich znajdowało się około 50% komunistów.

W okresie, gdy KPF przeszła do masowej akcji rekrutacji ochotników, Komunistyczna Partia Polski zalecała wysyłanie z kraju jedynie ludzi przygotowanych pod względem politycznym i wojskowym. Stąd wśród pierwszych przybywających z kraju ochotników przeważali członkowie KPP oraz ludzie znający „rzemiosło" wojskowe. Późną jesienią 936 r. KPP przeszła także do masowej akcji rekrutacji ochotników oraz zalecała, aby ludzie czuwający nad wysyłaniem z kraju Polaków pragnących walczyć w obronie Republiki Hiszpańskiej kierowali się zasadą, że jedynie 10% wysyłanych ochotników miało być komunistami. Było to jednak zalecenie w praktyce nie realizowane, bowiem w dalszym ciągu wśród Polaków przybywających z kraju przeważali komuniści lub sympatycy idei komunistycznej.

Brak w dostępnych materiałach archiwalnych oraz opracowaniach danych dotyczących składu socjalnego i oblicza politycznego Polaków walczących w obronie Republiki Hiszpańskiej nie pozwala na pełne opracowanie niniejszego tematu. Dostępne dokumenty i opracowania upoważniają jednak do dokonania pewnych analiz i sformułowania uogólnień odnoszących się do całej grupy polskich dąbrowszczaków.

Ciekawe dane dotyczące tego tematu, a pochodzące z wiosny 1937 r., obrazują skład socjalny Polaków skupionych w kompanii im. A. Mickiewicza (zob. tabela 1)[4]:

Cechą charakterystyczną składu osobowego tej kompanii było to, że jej żołnierze rekrutowali się głównie z polskiej emigracji przebywającej we Francji, stąd tak licznie reprezentowani byli robotnicy, a wśród nich górnicy. Z analizy składu socjalnego kompanii im. A. Mickiewicza wypływa także ciekawy wniosek: bardzo nielicznie reprezentowani byli w jej szeregach chłopi. W rzeczywistości bowiem typowych chłopów — drobnych właścicieli ziemskich — w kompanii tej nie było w ogóle. Przeprowadzone w dalszej części opracowania analizy porównawcze składu socjalnego dąbrowszczaków potwierdzają tezę, że polskich chłopów we wszystkich pododdziałach było bardzo niewielu i stanowili oni znikomy procent ogólnego stanu liczebnego.

Wiosną 1937 r. zapadła decyzja dowództwa hiszpańskiej armii republikańskiej oraz dowództwa brygad międzynarodowych, aby oddziały międzynarodowe posiadały w swych składach także Hiszpanów. Stąd też już w maju 1937 r. w skład batalionu im. J. Dąbrowskiego wchodziły także, obok trzech polskich kompanii, dwie kompanie hiszpańskie. Ciekawe są więc także zestawienia dotyczące składu socjalnego i oblicza politycznego kompanii hiszpańskich, ponieważ walczyły one wraz z Polakami w polskim batalionie.

3 kompania batalionu im. J. Dąbrowskiego, tzw. Ambiente, skupiała głównie ochotników hiszpańskich pochodzących z Andaluzji. Natomiast 4 kompania skupiała mieszkańców Levatynu pochodzących głównie z oko-

[4] Kilka danych o kompanii Mickiewicza, Centralne Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: CA KC PZPR), sygn. 182/VII-16, s. 250.

Zawód	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Robotnicy	132	81,4
w tym:		
górnicy	99	
robotnicy fabryczni	19	
robotnicy branży tekstylnej	14	
Chłopi	16	9,9
w tym:		
robotnicy rolni	14	
agronomowie	2	
Rzemieślnicy	6	3,7
w tym:		
ślusarze	2	
krawcy	2	
dorożkarze	1	
kucharze	1	
Inteligenci	4	2,5
w tym:		
urzędnicy	2	
pracownicy naukowi	1	
studenci	1	
Drobni właściciele	4	2,5
w tym:		
kupcy	3	
właściciele warsztatów	1	
Razem	162	100

lic Walencji. W obydwu hiszpańskich kompaniach zdecydowanie przeważali chłopi. Pojedyncze były tylko przypadki zgłaszania się do tych kompanii robotników rolnych czy urzędników pochodzących z małych miast[5] W kompaniach tych 10% Hiszpanów należało do Krajowej Konfederacji Pracy (CNT) pozostającej pod wpływami anarchistów, resztę zaś stanowili bezpartyjni.

Interesujących danych dotyczących składu narodowego i socjalnego polsko-hiszpańskiego batalionu im. J. Palafoxa dostarcza sprawozdanie opracowane na dzień 31 XII 1937 r. (zob. tabele 2 i 3)[6].

[5] Skład socjalny hiszpańskiej kompanii w batalionie im. J. Dąbrowskiego, CA KC PZPR, sygn. 182/VII-13, s. 16.

[6] Skład socjalny batalionu im. J. Palafoxa z 31 XII 1937 r., Archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego (dalej: A WIH), sygn. I/50/18.

Tabela 2

Skład narodowy batalionu im. J. Palafoxa

Narodowość	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Polacy	145	30,0
„Międzynarodowcy"	4	0,8
Hiszpanie	336	69,2
Razem	485	100,0

Tabela 3

Struktura zawodowa żołnierzy batalionu im. J. Palafoxa z uwzględnieniem stopni wojskowych

Zawód	Oficerowie	Komisarze polityczni	Sierżanci	Kaprale	Szeregowcy	Ogółem	Procent ogólnego stanu
Robotnicy	6	2	21	38	289	356	73,4
Chłopi	1	2	4	4	77	88	18,1
Inteligenci	8	—	3	1	29	41	8,5
Ogółem	15	4	28	43	395	485	100,0

Dane dotyczące składu narodowego batalionu im. J. Palafoxa pozwalają stwierdzić, że „międzynarodowcy" stanowili w nim w stosunku do Hiszpanów mniejszość, bo zaledwie 30,8% stanu osobowego. Wśród obcokrajowców natomiast w sposób zdecydowany przeważali Polacy.

Na podstawie zaprezentowanych danych dotyczących składu narodowościowego batalionu im. J. Palafoxa nie możemy jednak wyciągać wniosków, że podobnie w tym okresie kształtował się procentowy udział „międzynarodowców", a wśród nich i Polaków, w pozostałych polsko-hiszpańskich batalionach. Szczególnie korzystne dla Polaków proporcje występowały zwłaszcza w batalionie im. J. Dąbrowskiego. Ogólnie jednak można stwierdzić, że cechą charakterystyczną wszystkich batalionów międzynarodowych, a w tym i polskich, było to, że wraz z przedłużaniem się wojny spadał procentowy w nich udział ochotników międzynarodowych na rzecz Hiszpanów.

Z przedstawionej analizy składu socjalnego batalionu im. J. Palafoxa wynika, że nadal dominującą grupą byli robotnicy, wzrósł natomiast, w porównaniu z przytoczonymi wcześniej danymi dotyczącymi kompanii im. A. Mickiewicza, procentowy udział chłopów. Wzrost ten jednak był wynikiem nie tyle zwiększającej się liczby przybywających chłopów polskich, co głównie wcielaniem w szeregi batalionu dużej liczby chłopów hiszpańskich.

Kolejne dane dotyczą składu socjalnego Polaków, którzy po przekroczeniu granicy hiszpańsko-francuskiej 9 II 1939 r. zostali internowani

i osadzeni we francuskich obozach: St. Cyprien, Argeles sur Mer i Vernet. W obozie w St. Cyprien przebywało 600 Polaków, w Argeles sur Mer — 350, w Vernet — 141.

Jak do tej pory udało się odnaleźć jedynie dane statystyczne dotyczące dąbrowszczaków przebywających w obozie w Vernet[7]. W badanej grupie znajdowało się: 126 robotników i chłopów (90%) oraz 15 przedstawicieli innych zawodów (10%).

Bardziej reprezentatywne i pełniejsze dane przedstawiające skład socjalny dąbrowszczaków i, co ważniejsze, odnoszące się do znacznie liczniejszej grupy dotyczą Polaków przebywających w obozie w Gurs[8].

Według stanu na dzień 18 VII 1939 r., wśród dąbrowszczaków przebywających w obozie w Gurs było 845 Polaków.

Interesujące dane, uwzględniające kraje skąd przybyli do Hiszpanii polscy ochotnicy, prezentuje tabela 4.

Tabela 4

Kraj	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Francja	473	58,7
Polska	174	21,5
Argentyna	68	8,4
Belgia	46	5,6
Palestyna	17	2,1
Hiszpania	16	2,0
Czechosłowacja	7	0,9
Austria	3	0,4
Niemcy	3	0,4
Ogółem	807	100,0

Zasadniczym wnioskiem wynikającym z analizy danych zawartych w tej tabeli jest stwierdzenie, że pomimo decyzji rządów Francji i Belgii zezwalających na przyjazd do tych krajów tym obcokrajowcom, którzy przed wyjazdem do Hiszpanii w sposób legalny przebywali w tych krajach, jak i pomimo pozwolenia wyjazdu stąd znacznej grupy dąbrowszczaków, procentowy udział ochotników przybyłych z tych właśnie państw, gdzie przebywali w obozach dla internowanych, nie zmalał. Większy był za to procentowy udział Polaków przybyłych z kraju.

Kolejne zestawienia dotyczą struktury wieku ochotników polskiej grupy, reprezentowanych rodzajów broni oraz ich przynależności do wojskowych korpusów osobowych (tabele 5, 6 i 7).

Tabela 5 pozwala stwierdzić, że ponad połowa analizowanej grupy dąbrowszczaków to ludzie w wieku 30—40 lat. Dużą grupę stanowili także ochotnicy liczący od 20 do 30 lat. Przytoczone tu dane nieco odbiegają

[7] Obóz w Vernet, CA KC PZPR, sygn. 182/V-10.

[8] Krótka historia udziału polskich ochotników w wojnie o niepodległość Hiszpanii, CA KC PZPR, sygn. 182/V-8, s. 35—37.

Struktura wieku polskiej grupy

Tabela 5

Wiek	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
do 20 lat	2	0,2
20—30	246	30,0
30—40	445	54,2
40—50	124	15,3
powyżej 50 lat	3	0,3
Ogółem	820	100,0

od podobnego zestawienia dotyczącego grupy 3805 dąbrowszczaków, ale o tym będzie mowa w dalszej części opracowania.

Tabela 6

Reprezentowane rodzaje broni

Rodzaj broni	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Piechota	490	62,9
Artyleria polowa	99	12,8
Artyleria p. lotnicza	16	2,0
Artyleria p. pancerna	8	1,0
Razem w artylerii	123	15,8
Kawaleria	14	1,8
Czołgiści	2	0,2
Telefoniści	41	5,2
Uzbrojenie	15	1,9
Saperzy	10	1,3
Służba zdrowia	31	3,9
Intendentura	25	3,2
Transport	11	1,6
Tłumacze	17	2,2
Ogółem	779	100,0

Z tabeli 6 wynika, że wśród dąbrowszczaków największa była grupa żołnierzy służących w piechocie. Nie było to wyjątkowe zjawisko, ponieważ hiszpańska armia republikańska, nie posiadając dostatecznej ilości sprzętu bojowego dla technicznego wyposażenia swych wojsk, opierała się głównie na piechocie. Dość licznie reprezentowani byli także artylerzyści. Najciekawsze jest jednak to, że pomimo słabego wyposażenia wojsk republikańskich w środki łączności, wśród dąbrowszczaków była tak du-

Tabela 7

Przynależność do wojskowych korpusów osobowych

Korpus osobowy	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Szeregowcy	538	67,5
Podoficerowie	169	21,2
Oficerowie	82	10,3
Komisarze	8	1,0
Ogółem	797	100,0

ża grupa łącznościowców. Zastanawiające jest także to, że w analizowanej grupie było jedynie dwóch czołgistów i ani jednego lotnika.

Ciekawych danych dostarcza także analiza struktury zawodowej prezentowanej grupy dąbrowszczaków (zob. tabele 8, 9, 10 i 11).

Tabela 8

Struktura zawodowa

Zawód	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Robotnicy	761	92,8
Inteligenci	40	4,8
Pracownicy handlowi	9	1,1
Inne zawody	10	1,3
Ogółem	820	100,0

Tabela 9

Podział zawodowy robotników

Zawód	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu całej grupy dąbrowszczaków
Robotnicy przemysłowi	665	81,1
Robotnicy rolni	24	2,9
Bez specjalności	72	8,8
Ogółem	761	92,8

Podkreślić należy, że zdecydowanie dominującą grupą wśród dąbrowszczaków byli robotnicy, a wśród nich robotnicy przemysłowi. Zastanawiające jest zwłaszcza to, że w zestawieniach tych nie figurują w ogóle chłopi, występuje jedynie nieliczna zresztą grupa (2,9%) pracowników rolnych. Potwierdzałoby to więc tezę, że polscy chłopi wśród dąbrowszczaków posiadali swą bardzo nieliczną reprezentację. Teza ta, sformułowana na podstawie danych liczbowych, nie jest jednak w pełni

Zestawienie zawodów robotników przemysłowych

Tabela 10

Zawód	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu całej grupy dąbrowszczaków
Górnicy	291	35,5
Metalowcy	112	13,0
Budowlani	88	10,8
Odzieżowcy	84	10,1
Robotnicy spożywczy	35	4,3
Robotnicy komunikacyjni	31	3,7
Włókniarze	24	2,9
Ogółem	665	81,1

Tabela 11

Zestawienie zawodów inteligencji

Zawód	Stan liczebny
Lekarze	13
Studenci	10
Pracownicy biurowi	5
Pracownicy handlu	3
Inżynierowie elektrycy	3
Dziennikarze	2
Nauczyciele	1
Doktorzy chemii	1
Inżynierowie tekstylni	1
Adwokaci	1
Ogółem	40

precyzyjna. Z rozmów prowadzonych z żyjącymi obecnie dąbrowszczakami wynika bowiem, że część dąbrowszczaków była faktycznie chłopami, którzy z powodu trudnych warunków materialnych opuścić musieli polską wieś, by w krajach zachodniej Europy próbować znaleźć zatrudnienie w przemyśle. Wśród polskich ochotników, przybyłych zwłaszcza z Francji i Belgii, była dość liczna grupa, która zawód robotnika wykonywała przez krótki okres.

Danymi dotyczącymi struktury socjalnej i oblicza politycznego dąbrowszczaków, jednocześnie w miarę najpełniejszymi, które podsumowują niejako nasze rozważania, są zestawienia znajdujące się w zbiorach Archiwum Międzynarodówki Komunistycznej w Moskwie. Opublikowane one zostały, jak już wcześniej stwierdziliśmy, przez Romanę Toruńczyk.

Zestawienia liczbowe znajdujące się w zbiorach tego archiwum stanowią analizę trzech różnych zagadnień. Analiza pierwsza obejmuje 2182 dąbrowszczaków. Analiza druga stanowi kontynuację pierwszej i obejmuje 2674 osoby. Ze względu na łączne potraktowanie w zestawieniu drugim obydwu wymienionych grup dąbrowszczaków zaprezentujemy jedynie dane całościowe. Są to zestawienia dotyczące przynależności partyjnej oraz kraju, z którego ochotnicy przybyli do Hiszpanii (zob. tabele 12 i 13).

Tabela 1

Kraj przybycia

Kraj	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Polska	381	14,2
Francja	1396	52,2
Belgia	273	10,2
Kanada	113	4,2
Palestyna	40	1,5
Z innych krajów	146	5,5
Nie ustalono	325	12,2
Ogółem	2674	100,0

Tabela 1

Przynależność partyjna

Partia	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Członkowie partii komunistycznych	1096	41,0
Członkowie partii socjalistycznych	67	2,5
Bezpartyjni	1088	40,7
Nie ustalono przynależności	423	15,8
Ogółem	2674	100,0

Zestawienie dotyczące kraju przybycia dąbrowszczaków wskazuje, że najwięcej ich przybyło z Francji, a następnie z Polski i Belgii.

Ciekawe jest także zestawienie określające przynależność partyjną. Dowiadujemy się z niego, że ponad 40% ankietowanych było członkami partii komunistycznych, a więc więcej nawet niż bezpartyjnych. Zastanawiająco niski jest natomiast procent członków partii socjalistycznych.

Największa poddana analizie grupa dąbrowszczaków liczyła 3805 osób. Zestawienia statystyczne tej grupy dąbrowszczaków opracowane zostały w listopadzie 1940 r. w Moskwie przez specjalną komisję Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Hiszpanii. Przeprowadzone analizy dotyczyły m.in.: daty przybycia ochotników do Hiszpanii, pochodzenia społecznego i oblicza politycznego (zob. tabele 14, 15, 16, 17 i 18).

Rok przybycia dąbrowszczaków do Hiszpanii — Tabela 14

Rok przybycia	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Przebywało w Hiszpanii w chwili wybuchu wojny	38	1,0
1936	633	16,6
1937	994	26,1
1938	379	9,9
Nie ustalono	1761	46,4
Ogółem	3805	100,0

Tabela 14 w sposób niepełny przedstawia rok przybycia dąbrowszczaków do Hiszpanii. Niekompletność analizy przejawia się w tym, że nie udało się ustalić roku przybycia blisko połowy analizowanej grupy dąbrowszczaków. Przy znacznym uproszczeniu problemu i jedynie dla celów porównawczych powyższy wskaźnik procentowy można by podwoić i wówczas otrzymany wynik wskazywałby nam, że ponad 50% dąbrowszczaków przybyło w 1937 r., natomiast w 1938 r. około 20%. Odnaleziony w Archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego dokument, dotychczas nigdzie nie publikowany, będący wykazem ochotników międzynarodowych przybyłych do Hiszpanii w ostatnich miesiącach 1937 r. i dwóch pierwszych miesiącach 1938 r.[9], wskazuje, że właśnie w dwóch pierwszych miesiącach 1938 r. ochotników tych przybyło stosunkowo dużo. Na przykład Polaków w ostatnich trzech miesiącach 1937 r. przybyło do Hiszpanii 334, podczas gdy w miesiącu styczniu i lutym 1938 r. — 458.

Z danych tych wynika, po pierwsze, że napływ Polaków do Hiszpanii w 1938 r. był stosunkowo wysoki i na pewno wyższy aniżeli na to wskazują dane zamieszczone w tabeli 14, po drugie zaś, że dąbrowszczaków w Hiszpanii walczyło znacznie więcej aniżeli wskazują na to oficjalne zestawienia opracowane przez komisję Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Hiszpânii.

Tabela 15 odnotowuje stosunkowo niski procent Polaków przybyłych z kraju. Według ostatnio wykonywanych wyliczeń, procent ten waha się od 15% do nawet 23% ogólnego stanu dąbrowszczaków. Stosunkowo niska w podanym zestawieniu jest także liczba Polaków przybyłych ze Związku Radzieckiego. Z analizy istniejących relacji dąbrowszczaków wynika, że liczba Polaków przybyłych z ZSRR była znacznie wyższa.

Analiza struktury wieku dąbrowszczaków wskazuje, że przeważali ochotnicy w wieku 31—50 lat oraz od 25 do 30 lat. Byli to już ludzie o dojrzałych poglądach politycznych; z reguły służyli też już w wojsku. Liczebnie przeważali zatem ci, którzy mieli doświadczenie życiowe i kwalifikacje wojskowe, a więc byli najbardziej przydatni w toczonych działaniach wojennych.

9 Lista de nuevas voluntarios llegados a Espana durante los ultimos meses (opracowana przez Luigi Longo „Gallo" 14 Febrego 1938 r. i 26 Marzo 1938 r.), A WIH, sygn. I/48/1, s. 25—27.

Kraj zamieszkania dąbrowszczaków przed ich przybyciem do Hiszpanii

Kraj	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Francja	1967	51,7
Polska	507	13,3
Belgia	355	9,3
Kanada	177	4,6
Argentyna	98	2,6
Palestyna	67	1,7
Czechosłowacja	34	0,9
Stany Zjednoczone	17	0,4
ZSRR	16	0,4
Jugosławia	14	0,35
Niemcy	12	0,3
Szwajcaria	9	
Włochy	4	
Austrią	4	
Kuba	4	
Brazylia	4	
Luksemburg	4	
Meksyk	3	
Holandia	3	
Łotwa	3	
Litwa	2	
Wielka Brytania	2	
Maroko	2	
Panama	2	
Tanger	1	
Hiszpania	38	1,0
Nie ustalono	456	11,9
Ogółem	3805	100,0

Tabela 17 przedstawia dane odbiegające częściowo od podobnego typu analizy obejmującej dąbrowszczaków internowanych w obozach we Francji. Dane prezentowane w poprzednim zestawieniu ustalają znacznie wyższy procent robotników w ogólnym stanie badanych dąbrowszczaków. Należy jednak podkreślić, że procent robotników w tym zestawieniu, w stosunku do ustalonych zawodów, jest znacznie wyższy i wynosi około 70%. I ten to właśnie procent wydaje się najbardziej prawdopodobny przy określaniu liczby dąbrowszczaków posiadających zawód robotnika. Stosunkowo wysoki w omawianym zestawieniu jest procentowy udział rzemieślników i drobnych właścicieli. Procent ten, wynoszący oko-

Tabela 16

Struktura wieku

Wiek (w latach)	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
16—18	34	0,9
19—24	536	14,1
25—30	1087	28,5
31—50	1834	48,5
51—56	7	0,2
Powyżej 56	2	
Nie ustalono	305	8,1
Ogółem	3805	100,0

Tabela 17

Struktura zawodowa dąbrowszczaków

Zawód	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Robotnicy	1526	40,0
Rzemieślnicy i drobni właściciele	464	12,2
Robotnicy rolni	87	2,3
Chłopi	9	0,3
Urzędnicy	266	7,0
Nie ustalono	1453	38,2
Ogółem	3805	100,0

ło 20% w stosunku do ustalonych zawodów, jest nieproporcjonalnie wysoki w stosunku do 1,1%, który jest wymieniany w zestawieniu internowanych w obozach dąbrowszczaków. Jest on jednak — naszym zdaniem — bardziej prawdopodobny aniżeli podany w przytoczonej tabeli. Ostatnim charakterystycznym wnioskiem wynikającym z analizy tabe-

17 jest stwierdzenie znikomego udziału w szeregach dąbrowszczaków chłopów. Bardzo niski wskaźnik procentowy chłopów, pomimo pewnych zastrzeżeń poczynionych w poprzednich fragmentach opracowania, wskaźnik powtarzający się we wszystkich prezentowanych tu zestawieniach, skłaniałby do przyjęcia stwierdzenia, że chłopi polscy nie manifestowali w zbyt zdecydowany sposób swego zainteresowania sprawami wojny hiszpańskiej, jak na przykład robotnicy. Stąd tak nieliczna ich reprezentacja w szeregach dąbrowszczaków.

Bardzo ciekawych danych dostarcza zestawienie przedstawiające przynależność dąbrowszczaków do poszczególnych partii i ugrupowań politycznych (zob. tabela 18).

Tabela 18 wskazuje, że ponad 50% dąbrowszczaków było komunistami bądź sympatykami ideologii komunistycznej. Z zestawienia tego nie

AP"

Tabela 18

Oblicze polityczne dąbrowszczaków

Partia polityczna	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Komuniści (na podstawie oświadczeń)	1193	31,4
Młodzież komunistyczna	178	4,7
Sympatycy partii komunistycznej	61	1,7
Członkowie KPH (w 1938 r.)	596	15,4
Członkowie PSU	16	0,5
Zwolennicy poglądów komunistycznych (razem)	2044	53,7
Socjaliści	198	5,2
Młodzież socjalistyczna	9	0,2
Bund	6	0,2
Zwolennicy poglądów socjalistycznych (razem)	213	5,6
Bezpartyjni	1275	33,5
Anarchiści	4	0,1
Nacjonaliści żydowscy	1	
Członkowie organizacji reakcyjnych	3	
Trockistowcy-pumiści	15	0,4
Nie ustalono	250	6,6
Ogółem	3805	100,0

możemy jednak wyciągać wniosku, że połowa dąbrowszczaków przed przybyciem do Hiszpanii już była członkami partii komunistycznej. Procent komunistów wstępujących w szeregi dąbrowszczaków był z pewnością niższy niż procent komunistów stwierdzany w zestawieniach robionych po zakończeniu wojny hiszpańskiej. Wynika to stąd, że część bezpartyjnych, którzy walczyli w szeregach dąbrowszczaków, mając ułatwiony dostęp do ideologii komunistycznej, wstępowała dopiero w Hiszpanii do partii komunistycznej. Drugim powodem, który przemawia za przyjęciem niższego procentu komunistów w ogólnym stanie liczebnym dąbrowszczaków, jest to, że przynależność partyjna określana była na podstawie składanych oświadczeń, które nie zawsze były weryfikowane z listami rzeczywistych członków poszczególnych partii. Pomimo tych zastrzeżeń, z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że około 40—50% dąbrowszczaków było członkami partii komunistycznych bądź należało do młodzieżowych organizacji komunistycznych. Ustalenia te w sposób zasadniczy kolidują z danymi dotyczącymi procentowego udziału komunistów

walczących w szeregach dąbrowszczaków (16%), podawanymi w niektórych dokumentach i opracowaniach[10], które powstawały w wyniku bieżących potrzeb polskiego oddziału. Ponieważ dokumenty te miały raczej znaczenie propagandowe, zaniżały liczbę komunistów, a zwiększały procentowy udział członków innych polskich partii politycznych, na przykład ludowców, których liczbę określano na 4%, podczas gdy nie istnieją oni w ogóle w omawianym zestawieniu, a z innych danych wiemy, że liczba chłopów walczących w składzie polskiej brygady międzynarodowej była znikoma.

Ciekawe są także dane, które stwierdzają, że w 1938 r. wśród dąbrowszczaków było 596 członków KPH (15,4%). Wiemy, że był to okres po rozwiązaniu KPP i Polacy należący do KPH stanowili największą pod względem liczebnym grupę, i do tego zorganizowaną, polskich komunistów.

Ogólne wnioski wynikające z wszystkich prezentowanych tu zestawień odnoszących się do oblicza politycznego dąbrowszczaków zamykają się w stwierdzeniu, że komuniści polscy byli najliczniejszą grupą polityczną w polskich oddziałach i oni właśnie kształtowali postawy polityczne wszystkich Polaków walczących w Hiszpanii. Stosunkowo nieliczna była reprezentacja polskich socjalistów. Z wszystkich przytoczonych zestawień wynika, że socjalistów w szeregach dąbrowszczaków było około 5%. Około 40—50% (w zależności od okresu) Polaków walczących w Hiszpanii było bezpartyjnych. Pozostałe dziesiąte części procentów przypadają na przedstawicieli innych partii politycznych, i to zarówno związanych z ruchem robotniczym, jak i — w pojedynczych przypadkach — z reakcyjnymi partiami politycznymi.

Większość wśród dąbrowszczaków stanowili ochotnicy przybyli z Francji (ponad 50%), następnie z Polski (ponad 15%), Belgii (około 10%) i Kanady (około 5%). Reszta przybyła z innych krajów Europy i świata.

Analiza składu socjalnego dąbrowszczaków prowadzi natomiast do następujących uogólnień: robotnicy stanowili około 70% stanu osobowego, z tym że wśród nich zdecydowanie przeważali robotnicy wielkoprzemysłowi, a zwłaszcza górnicy i metalowcy. Rzemieślnicy i drobni właściciele stanowili około 17%, inteligencja około 10%, pozostali natomiast (około 3%) to robotnicy rolni i chłopi, z tym że chłopów było bardzo mało i stanowili oni jedynie dziesiąte części procenta całego stanu osobowego.

Zaprezentowane dane dotyczące składu socjalnego i oblicza politycznego dąbrowszczaków, aczkolwiek niepełne, stanowią jednak odpowiedź na pytanie postawione w tytule opracowania.

Istotne wydaje się też inne pytanie. A jak przedstawiają się dane dotyczące dąbrowszczaków na tle danych odnoszących się do innych grup narodowych walczących w składzie brygad międzynarodowych. Pełna odpowiedź na to pytanie nie jest obecnie możliwa zarówno z powodu trudności spenetrowania zasobów archiwalnych, zwłaszcza zagranicznych, jak i z powodu niepodejmowania tego typu analiz przez historyków badających dzieje narodowych formacji walczących w składzie brygad międzynarodowych. Jedynym odstępstwem od tej reguły jest opracowanie danych dotyczących węgierskich ochotników oraz fragmentaryczny

[10] CA KC PZPR, sygn. 182/VII-17, s. 16, a także Sławnyj put' internacyonalnoj brigady Dombrowskogo, „Kommunisticzeskij Internacyonal" 1938, nr 11, s. 80.

ne opublikowanie danych statystycznych odnoszących się do włoskich członków brygad międzynarodowych.

Według danych opublikowanych przez historyków włoskich, „prawie połowa wszystkich ochotników reprezentowała włoską klasę robotniczą"[11].

Oblicze polityczne liczącej około 4 tysiące grupy ochotników włoskich walczących w składzie brygad międzynarodowych przedstawia tabela 19[12].

Tabela 19

Przynależność polityczna	Stan liczebny	Procent ogólnego stanu
Komuniści	1822	45,5
Socjaliści	137	3,4
Anarchiści	124	3,1
Radykalni demokraci	55	1,4
Bezpartyjni	1862	46,6
Ogółem	4000	100,0

Znacznie pełniejsze są dane dotyczące grupy węgierskich ochotników walczących w składzie brygad międzynarodowych, w tym znacznej liczby Węgrów walczących w składzie polskiej XIII brygady międzynarodowej im. J. Dąbrowskiego. Grupa węgierskich ochotników walczących w składzie brygad międzynarodowych liczyła 1000—1200 osób. Znacznie większy jednak aniżeli ilościowy był udział Węgrów w organach dowodzenia brygad międzynarodowych. Świadczy o tym zestawienie stopni wojskowych, jakie posiadali ochotnicy węgierscy. Mieli oni bowiem w swym składzie[13]: generałów — 2, pułkowników — 1, majorów 9, kapitanów — 16, poruczników — 34, podporuczników — 49, sierżantów — 47 Warta odnotowania jest też struktura wieku[14]: poniżej 20 lat — 4%, 20—25 lat — 20%, 25—30 lat — 27%, 30—40 lat 37%, 40—50 lat — 10%, powyżej 50 lat — 2%. Ich struktura zawodowa była następująca[15]: robotnicy — 57%, chłopi — 15%, rzemieślnicy i drobni właściciele — 17%, inteligencja — 11. Ochotnicy węgierscy przybyli z następujących krajów[16]: Węgry — 11%, Francja — 33%, Belgia — 8%, Czechosłowacja — 10%, Rumunia — 9%, Związek Radziecki — 2%, Kanada — 12%, Ameryka Płn. — 1%, Szwajcaria — 1%, Polska — 1%, Niemcy — 0,5%, Austria — 0,5%, Palestyna — 1%, Jugosławia — 4%, Turcja — 4%, Hiszpania — 2%. Godne odnotowania było też ich oblicze polityczne[17]: komu-

11 Z pomocą republikańskiej..., op. cit., s. 461.
12 Tamże.
13 Interbrigadisten. Protokoll einer wissenschaftlichen Konferenz an der Militärakademie „Friedrich Engels", Deutscher Militärverlag, Berlin 1966, s. 219.
14 Magyar Önkéntesek a Spanyol nép Szabadságharcában 1936—1939, Budapest 1959, s. 21.
15 Interbrigadisten..., op. cit., s. 219.
16 Magyar Önkéntesek..., op. cit., s. 21.
17 Tamże.

niści — 55%, socjaldemokraci — 5%, bezpartyjni — 39%, członkowie innych partii — 1%.

Dane prezentujące skład socjalny i oblicze polityczne ochotników włoskich i węgierskich są na ogół zbieżne z zestawieniami dotyczącymi Polaków. Zbliżone są dane procentowe dotyczące struktury wieku, zawodów, a nawet — jak w przypadku Węgrów — kraju, z którego przybyli do Hiszpanii. Zbieżne są zwłaszcza dane dotyczące oblicza politycznego. Ze wszystkich zestawień wynika, że wśród żołnierzy brygad międzynarodowych komunistów było ponad 50%, natomiast socjalistów lub socjaldemokratów nie więcej niż 5%.